

ПРОВЕДЕННЯ ПРОФІЛАКТИЧНИХ ТРЕНІНГОВИХ ЗАНЯТЬ ЯК НАПРЯМ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

Анотація. У статті висвітлено організаційні аспекти планування тренінгових занять. Дослідженням встановлено, що тренінгові технології у роботі соціального педагога є одним із інструментів, що застосовується у процесі здійснення профілактичних заходів в умовах загальноосвітньої школи. Тренінгові технології як дієвий засіб профілактики та локалізації соціально-педагогічних проблем особистості має значні перспективи для використання в практиці загальноосвітніх навчальних закладів. Тренінг є інтеріоризацією соціального досвіду, репрезентацією внутрішнього світу старшокласників, емоційно-вольової сфери школяра. У контексті цієї проблематики нами окреслено основні види профілактичних тренінгів у загальноосвітній школі та подано їх змістові характеристики. Встановлено, що у профілактичній роботі соціального педагога в загальноосвітній школі тренінги мають важливе теоретичне і практичне значення.

Ключові слова: тренінг, соціальний педагог, профілактична робота, школярі.

Klym Mariana, Revt Alla

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

ORGANIZATION OF PREVENTIVE TRAINING SESSIONS AS A TREND OF ACTIVITY OF SOCIAL PEDAGOGUE

Summary. The article deals with the organizational aspects of planning of training sessions. The training technologies in the work of social pedagogue is one of the tools used in the process of preventive measures in the general educational institutions. Training technologies as an effective means of preventing and localizing social and pedagogical problems of the personality have considerable prospects for usage in the practice of general educational institutions. The training is an internalization of the social experience, a representation of the inner world of senior schoolchildren, emotional and volitional sphere. In the context of this problem, the main types of preventive training in secondary schools and present their content characteristics are outlined. It is established that trainings are theoretically and practically important in the preventive work of a social pedagogue in the general educational institutions. It has been determined that the social formation of the personality implies the interconnection of socialization, individualization and education. The analysis of the scientific literature allows us to claim that with the help of training technologies certain values, attitudes, stereotypes and behaviors are promoted. The analysis of the methodological bases of trainings showed that in the process of using them the ability to organize their social experience is manifested. It is noted that training technologies in the activity of social pedagogue are becoming one of the main preventive means of influencing. Thanks to the implementation of training technologies, the formation of values, skills and life competencies, the pupils have the ability to understand the negative manifestations of different social situations at the personal level, to realize the importance of preventing or overcoming different types of social manifestations. It is established that social and psychological training play a special role among preventive trainings. It is a practice of psychological influence and based on active methods of group work, that is a set of group methods of formation of skills of self-cognition, communication and interaction of people in a group. Social and psychological training is considered as a field of practical psychology. It is focused on the usage of active methods of group psychological work in order to develop communicative competence.

Keywords: training, social pedagogue, preventive work, schoolchildren.

Постановка проблеми. У сучасних умовах діяльності соціального педагога тренінгові технології активно організуються та впроваджуються у навчально-виховний процес закладів загальної середньої освіти. Особливо значення тренінгові технології набувають у процесі формування життєвих навичок і компетенцій, самовиховання та саморозвитку звичок та манер тощо.

Реалізація тренінгових занять з метою здійснення профілактики полягає у виявленні причин і умов, що ведуть до відхилень у поведінці, попередження та зменшення ймовірності їхньої появи організаційно-виховних та психолого-педагогічних заходів впливу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проведений аналіз науково-педагогічної літератури дозволяє стверджувати, що соціально-виховний вплив тренінгових занять на особистість школярів в умовах загальноосвітньої школи ви-

світлюють у наукових працях В. Барко, О. Безпалько, Р. Білоуса, О. Пометун, С. Сисоевої.

Практичні засади організації тренінгових занять та їх застосування у соціально-педагогічній та профілактичній роботі досліджуються у працях І. Манохіної, Н. Василенко, Л. Новікової, Я. Смоляна, В. Стрельнікова, Т. Цюман, В. Федорчук, С. Шаргородської та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на велику кількість наукових досліджень, які стосуються даної проблеми, залишаються недостатньо дослідженими особливості організації та проведення тренінгових занять в процесі профілактичної діяльності соціального педагога. Саме тому, актуальність зазначеної проблеми зумовили вибір теми нашого наукового дослідження.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є аналіз проблеми використання тренінгових за-

нять як способу профілактики негативних явищ в учнівському середовищі у діяльності соціально-педагога.

Виклад основного матеріалу. Формування структури тренінгів передбачає такі компоненти:

- вступна частина, в змісті якої відбувається надання інформації учасникам про особливості мети та результат тренінгових занять;
- знайомство з учасниками тренінгів;
- прийняття статуту та основних правил тренінгових занять;
- вправи, які застосовуються на визначення очікувань тренінгової групи від серії проведених тренінгів [1, с. 7].

Варто зазначити, що у процесі формування серії тренінгових занять немає наявності правильних чи неправильних відповідей. Саме тому, слід вважати, що кожен школяр повинен висловлювати власну, особистісну та незалежну від нинішніх учасників думку.

Щодо реалізації форм і методів, які використовуються під час проведення тренінгів, ґрунтуються на активності кожного учасника освітнього процесу, на співіснуванні різних точок зору та вільному їх обговоренні.

Основна частина тренінгового заняття має на меті виконання наступних завдань: оцінювання рівня інформованості учасників тренінгу; з'ясування рівня знань учасників стосовно проблем, що розглядатимуться на тренінгу; вправи на актуалізацію проблеми тренінгу.

Неабияке значення у тренінгових заняттях має групова робота, яка передбачає керівництво соціальним педагогом, але водночас надає їм незалежності та дає можливість діяти своїми власними силами. В рамках групової роботи школярі отримують свободу для тренування незалежної поведінки в безпечній ситуації, яку пропонує тренер.

Тренінгова група виступає як модель соціуму, що дозволяє відтворити моделі взаємодії. У порівнянні з індивідуальною роботою робота в групі має наступні переваги: 1) можливість отримання «зворотного зв'язку»; експериментування з різними стилями відносин серед рівних партнерів по спілкуванню; 3) особистісне дослідження через спостереження з боку за ходом взаємодії ведучого і учасників, а також учасників групи один з одним і використання результатів спостережень при оцінці власних емоцій і вчинків; полегшення саморозкриття; можливість отримання досвіду сприймання [4, с. 117].

В основі тренінгу лежить психологічний аспект – вміння працювати в групі. Існує багато видів практичного тренінгу, об'єднаних загальною якістю – у всіх них учасники здійснюють діяльність, відмінну від щоденної навчальної діяльності. Назвемо основні цілі проведення тренінгів:

1) виявлення проблемних ситуацій. Найбільш часто зустрічаються – це проблеми, пов'язані з шкільним фактором і структурою організації класу. Оцінюючи учнів у «позанавчальній» ситуації, легше виявити, які риси особистості виявляються сильнішими, як це впливає на взаємодію і на ефективність виконання завдань;

2) розвиток системи комунікації серед учасників команди. Більшість завдань тренінгу

складні. У кожній тренінгової групі виявляється свій підхід до їх виконання: хтось вирішує одразу ж, хтось виробляє план, але цілком очевидним є те, що відсутність ефективної взаємодії учасників тренінгу призведе в результаті до невдачі. Вважаємо, за доцільне зазначити, що необхідно володіти навичками компетентного спілкування;

3) розвиток основ індивідуальної та групової рефлексії. В процесі тренінгових занять після завершення кожної вправи соціальний педагог пропонує учасникам провести обговорення: що вдалося зробити добре, що б вони зробили по-іншому. Рефлексія – це метод усвідомлення того, що вони пережили і дізналися нового, вона дає можливість вчитися на своєму і переносити знання в нову діяльність. У процесі цього учні навчаються синтезувати свої навички;

4) планування та організація позитивного соціального середовища. Стає зрозумілим, що учасники тренінгу вчать висловлювати і розрізняти власні емоції. Така ситуація розвитку призводить до того, що члени тренінгової команди розуміють один одного краще, що призводить до ефективної взаємодії.

Активні методи групової роботи є інструментами реалізації профілактичних тренінгів. З їх допомогою соціальний педагог може створити умови для переживання учасниками нового досвіду, набуття знань про себе, отримання нової інформації, оволодіння продуктивними способами взаємодії та ін. Також в тренінгах використовуються різноманітні методи і техніки, розроблені в руслі різних напрямків групової психотерапії, прийомів психогімнастики і релаксації [5, с. 12].

Метод групової дискусії у тренінгових профілактичних технологіях застосовується з метою аналізу різних ситуацій міжособистісної взаємодії, що виникли між учасниками класу. Метод групової дискусії є базовим для реалізації. Саме дискусія дозволяє пояснити проблему, виявити різноманітні підходи, точок зору з якого-небудь питання і в результаті обміну ними підвести до всебічного бачення предмета. Цей метод має на меті розвинути вміння імпровізувати та діяти передбачено.

У проведенні дискусії виокремлюємо кілька етапів.

Підготовчий етап. Організація дискусії передбачає забезпечення зовнішніх умов. До їх числа можна віднести чисельність учасників; кількість учасників групи зазвичай визначається можливістю безпосередньо спілкуватися між собою. Якщо дискусія проводиться в численній аудиторії, її доцільно розбити на підгрупи. Бажано заздалегідь спільно встановити час закінчення дискусії.

Організаційний аспект включає в себе підготовку та обладнання приміщення. У такому приміщенні слід по можливості виключити перешкоди, котрі відволікають учасників від того, що відбувається в групі (наприклад, вимкнуті телефони). У кімнаті повинні бути зручні місця для сидіння, а також відповідні технічні засоби, наприклад, засоби відеозапису.

Учасники включаються в дискусійну групу відповідно до принципу добровільності. У разі якщо будь-хто з присутніх не налаштований

на подібну роботу, йому можна запропонувати участь в колі спостерігачів за дискусією [7, с. 90].

Т. Цюман розрізняє різні стратегії ведення дискусії: вільне ведення дискусії, програмоване ведення та компромісна форма. Вільне ведення дискусії передбачає роботу ведучого з групою без заздалегідь організованого плану. Його втручання в цьому випадку виявляється мінімальним і зводиться основним чином до уважного вислуховування і окремим реплік. Соціальний педагог не ставить вимог для групи, це робить сама група [8, с. 182].

Програмоване ведення групової роботи передбачає наявність у соціального педагога у процесі ведення тренінгу чітко визначеного плану роботи. Відповідно до плану групі пропонуються теми для дискусії та способи їх «опрацювання».

Компромісна форма проведення дискусій передбачає поєднання елементів програмованості та вільної стратегії: деякі конкретні проблеми (ситуації) і їх аналіз можуть бути задані ведучим, в той час як інші думки учасників стосовно проблеми виникають ненавмисно в ході групової роботи і висуваються самими учасниками.

Під час проведення дискусії виділяють наступні основні фази – орієнтування, оцінка, завершальна фаза. Їм відповідають наступні кроки: 1) ідентифікація цілей і тематики проведення дискусії (орієнтування); 2) збір інформації (знань, суджень, думок, нових ідей, пропозицій всіх учасників дискусії) з обговорюваної проблеми – орієнтування; 3) упорядкування, обґрунтування і спільна оцінка отриманої в ході обговорення інформації; 4) підбиття підсумків проведення дискусії: зіставлення цілей дискусії з отриманими результатами (завершальна фаза) [9, с. 43].

Ігрові методи, які використовуються у тренінгу є досить різноманітні. Серед них – ситуаційно-рольові, дидактичні, творчі, організаційно-діяльнісні, ділові, імітаційні ігри.

Зворотній зв'язок стимулює учасників тренінгової групи до самоаналізу. Оскільки зворотний зв'язок дається в атмосфері взаємної довіри,

учасники тренінгу набувають можливість коригувати і виправляти асоціальну поведінку.

Основне завдання зворотного зв'язку в тренінгу полягає в тому, щоб учасники інформували один одного про те, як їм бачиться їх поведінка, які почуття викликає.

Розрізняють такі компоненти зворотного зв'язку:

1. Адресність. Зворотній зв'язок дається певній людині з групи тренінгу. У ній неприпустимі безособові висловлювання.

2. Оцінка. Зворотній зв'язок містить почуття, не несе оцінки.

3. Конкретність. У зворотній зв'язку описується та поведінка учасника тренінгу, яке сформувалась.

4. Реалістичність. Зворотній зв'язок дається на таку поведінку школяра або його якості, які можна змінити або виправити.

5. Своєчасність. Зворотній зв'язок не повинна бути відкладений у часі щодо події, в результаті якого вона виникла.

6. Потрібність. Учасник тренінгу повинен бути зацікавлений у зворотному зв'язку.

7. Феноменологічність. Зворотній зв'язок повинен констатувати, що відбувається, але не інтерпретувати його або намагатися змінити.

8. Щирість. Щоб зворотній зв'язок змогла виконати свою діагностичну роль, щирість повинна бути подана, сприйнята та нести адекватні і досить інформативні відомості про відповідну психологічну реальність [2, с. 110].

Вважаємо за доцільне запропонувати складові компоненти організації тренінгу.

Для підготовки ефективного профілактичного тренінгу, необхідно визначити тему, цілі та завдання, скласти його конспект, тематичні вправи та ігри, підготувати інформаційний та роздатковий матеріал, визначити час на кожне завдання та коментарі, а також врахувати специфіку аудиторії школярів.

Розглянемо фактори, які збільшують силу зворотного зв'язку і фактори, що дозволяють підвищити здатність сприймання школяра адекватно почути і позитивно переробити отриману інформацію.

Таблиця 1

Компоненти організації тренінгу

Складові організації профілактичного тренінгу	Зміст складових організації профілактичного тренінгу
Відповідальна особа	В ролі організатора тренінгу може виступати соціальний педагог, або помічник з організаційних питань
Місце проведення тренінгу	Організатор вирішує, яке приміщення знадобиться для проведення тренінгу, складає графік часу для тренінгових занять.
Час, витрачений на тренінг	Час є важливою умовою організації та проведення профілактичного тренінгу. Планування часу для тренінгового заняття є запорукою правильного планування тренінгових програм для проведення всіх запланованих завдань та активної участі школярів. тому соціальний педагог повинен заздалегідь спланувати часові проміжки кожного заняття.
Матеріали, обладнання, необхідні для тренінгу	Для проведення якісного профілактичного тренінгу необхідно підготувати спеціальні матеріали та обладнання.
Вимоги до приміщення	Приміщення має бути достатньо просторим, але не дуже великим, оскільки це порушує відчуття безпеки. Технічні засоби для роботи у тренінговому занятті слід розмістити так, щоб всі школярі мали змогу добре бачити інформацію, що надана тренером.
Час на перерву	У процесі планування серії тренінгових занять слід обов'язково планувати час на перерву та відпочинок. Це може бути обідня перерва чи перерва на каву протягом 15 хв.

До першої групи можна віднести наступні фактори: специфічність, аргументованість, інформативність зворотного зв'язку, підкріплення вербального зворотного зв'язку та невербальної, емоційної складової. До другої групи належать: рівень умотивованості, який сприяє отриманню зворотного зв'язку, до розширення знань про себе та інших дітей, мінімізація прямої оцінки зворотного зв'язку.

У психолого-педагогічній науці прийнято вважати доцільними наступні принципи побудови профілактичних тренінгових програм для школярів:

1. Профілактичні програми повинні мати конструктивно-позитивний характер. Це передбачає в меншій мірі демонстрацію негативних наслідків ризикованих поведінкових форм і в значно більшому ступені аргументацію на користь відповідального ставлення до здоров'я, а також розвиток навичок аналізу ситуації і вибору оптимальних форм поведінки.

2. Профілактичні тренінгові програми повинні бути комплексними, що передбачає послідовну роботу на різних рівнях вирішення проблеми - медичному, психологічному, особистісному, соціальному, побутовому, правовому. На кожному рівні в програму повинні залучатися діти, їхнє найближче оточення.

3. Профілактичні тренінгові програми повинні працювати на випередження. Більшої результативності вони досягають при фокусуванні зусиль на усуненні негативних тенденцій.

4. Кожен тренінг, що проводиться в рамках профілактичних програм повинен бути своєчасним.

6. Всі структурні компоненти тренінгу повинні доповнювати один одного. Активний інформаційний вплив доповнюється формування мотивації до відмови від ризикованої поведінки. Профілактична тренінгова робота, спрямована на зміну поведінки, передбачає системний вплив на школяра.

Якості особистості соціального педагога, властивий йому стиль спілкування з учнівською групою під час профілактичного тренінгу, володіння ним професійними знаннями, уміннями, навичками є важливими умовами ефективності тренінгової роботи, і є дієвими, відповідно з функціями:

– керівна функція: ведучий визначає цілі роботи групи, розробляє і здійснює відповідну програму своїх дій і учасників групи, встановлює, роз'яснює, аргументує норми і правила роботи і взаємодії в групі, забезпечує методичний супровід занять;

– аналітична функція: ведучий проводить аналіз, узагальнює і коментує процеси, які відбуваються в групі;

– експертна функція: ведучий допомагає кожному учаснику оцінювати свою поведінку і зрозуміти, як вона вплинуло на інших, учасникам групи оцінювати ситуацію в групі;

– посередницька функція: ведучий організовує тренінгові процеси, втручається в них, коли група зазнає труднощів у взаємодії [3].

Зміст роботи соціального педагога з тренінговою групою школярів виокремити мету і завдання тренінгу, потреби її учасників, тема або теми, які будуть обговорюватися під час роботи, сценарій, методи і прийоми роботи, оцінку ефективності групи.

У процесі підготовки тренінгу доцільно заздалегідь визначити тему, завдання і методи роботи з даною групою, передбачувани результати, сценарій тренінгу з урахуванням часу, «резервний» набір тем і вправ, можливі шляхи в «екстремальних», несподіваних ситуаціях (наприклад, емоційний зрив в учасника групи, дефіцит часу). Важливо продумати ступінь структурованості тренінгу, де провідна роль має належати соціальному педагогу як тренеру.

В залежності від мети профілактичних тренінгів, на кожному тренінговому занятті можуть використовуватися різні засоби досягнення цілей. Наприклад, бесіда, спрямована на ознайомлення школярів із поняттям міжособистісний конфлікт. Дослідники зазначають, що однією з ефективних форм роботи зі школярами, схильними до конфліктів, є також групові корекційні тренінги, які на яких членами групи і ведучим розігруються складні для присутніх дітей ситуації.

Круглий стіл є активним методом тренінгової системи. Це форма пізнавальної діяльності. Дебати у тренінгових заняттях відіграють важливу роль. Це формальна дискусія, побудована на фіксованих виступах учасників. Мозковий штурм – метод як спосіб продукування ідей для вирішення наукових і практичних проблем. Діти-школярі спостерігають відтворення ситуації, внаслідок чого зростає його здатність об'єктивного її розпізнавати в реальному житті, засвоєння адекватних способів поведінки [6, с. 130].

У процесі профілактичної роботи, використовуючи тренінгові технології слід орієнтувати на постановку реальних цілей, навчити школярів різноманітним засобам самоконтролю для досягнення окреслених цілей.

У контексті цього вважаємо за необхідне зазначити, що змістове наповнення тренінгової діяльності у процесі профілактики різних явищ, стиль її планування та реалізації залежатиме від виду негативних проявів особистості, які треба зменшити чи подолати. Важливим у профілактичній роботі з дітьми вважаємо проведення соціально-педагогічного тренінгу. Цільовою аудиторією можуть бути молодші школярі, адже саме вони найчастіше можуть проявляти схильність до конфліктності.

Висновки і пропозиції. Тренінгові технології як дієвий засіб профілактики та локалізації соціально-педагогічних проблем особистості має значні перспективи для використання в практиці загальноосвітніх навчальних закладів. Тренінгові технології стають інтеріоризацією соціального досвіду, репрезентацією внутрішнього світу, емоційно-вольової сфери школяра.

Профілактичний тренінг є активною формою групової роботи. Доцільно зазначити, що правильно організований такий вид тренінгів дозволяє ефективно формувати навички адекватного спілкування, самооцінки, допомагає краще зрозуміти асоціальні прояви у поведінці.

Систематичне проведення комплексу тренінгових занять, спрямованих на профілактику міжособистісних конфліктних ситуацій серед школярів, сприяв розвитку навичок спілкування як одного з елементів в профілактиці негативних явищ в учнівському середовищі.

Список літератури:

1. Бадалова М.В. Тренінг інтелектуальних навчальних консультування. *Практична психологія та соціальна робота*. 2004. № 4. С. 3–27.
2. Вачков І.В. Основи групового тренінгу. Психотехніки : Учебное пособие. Москва : «Ось-89», 2001. 224 с.
3. Дуткевич Т.В., Яцук В.А. Вікова і педагогічна психологія : навч. посіб. для студ. ВНЗ. Кам'янець-Подільський, 2007. 207 с.
4. Лукашевич М.П., Мигович І.І. Теорія і методи соціальної роботи : навчальний посібник. 2-ге вид., доп. і випр. Київ : МАУП, 2003. 168 с.
5. Максименко С. Онтогенез особистості: Особливості підліткового віку. *Практична психологія та соціальна робота*. 2006. № 10. С. 12.
6. Сидорук І.І. Профілактична робота соціального педагога з підлітками, схильними до адиктивної поведінки. *Наукові записки. Ніжинський державний університет імені М. Гоголя / за заг. ред. проф. Є.І. Коваленко. Ніжин : НДУ імені М. Гоголя. 2009. № 6. Ч. 1. С. 129–132.*
7. Тютюнник О. Тренінг як форма соціального навчання підлітків при здійсненні первинної соціально-педагогічної профілактики вживання наркотиків. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2007. № 1. С. 89–95.
8. Цюман Т.П. Тренінг як інноваційна форма превентивної роботи з молоддю. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2005. Вип. 271. С. 181–184.
9. Штепа О.С. Тренінг «Актуалізація особистісної зрілості». *Практична психологія та соціальна робота*. 2005. № 2. С. 42–46.

References:

1. Badalova, M.V. (2004). Trening intelektualnykh navykov konsultirovaniya [Mental Counseling Training]. *Praktychna psykholohiia ta sotsialna robota*, no 4, pp. 3–27.
2. Vachkov, I.V. (2001). Osnovy grupovogo treninga. Psikhotehniki [Basics of group training. Psychotechnics: Tutorial]. Moskva: «Os-89». (in Russian)
3. Dutkevych, T.V., & Yatsiuk, V.A. (2007). Vikova i pedahohichna psykholohiia [Age and pedagogical psychology]. Kamianets-Podilskyi. (in Ukrainian)
4. Lukashevych, M.P., & Myhovych, I.I. (2003). Teoriia i metody sotsialnoi roboty: *navchalnyi posibnyk*[Social work theory and methods: a textbook]. 2-he vyd., dop. i vypr. Kyiv: MAUP. (in Ukrainian)
5. Maksymenko, S. (2006). Ontohenez osobystosti: Osoblyvosti pidlitkovoho viku [Person ontogeny: Features of adolescence]. *Praktychna psykholohiia ta sotsialna robota*, no 10, p. 12.
6. Sydoruk, I.I. (2009). Profilaktychna robota sotsialnoho pedahoha z pidlitkamy, skhylnymy do adyktivnoi povedinky [Preventive work of social educator with adolescents prone to addictive behavior]. *Naukovi zapysky. Nizhynskiy derzhavnyi universytet imeni M. Hoholia / za zah. red. prof. Ye.I. Kovalenko. Nizhyn : NDU imeni M. Hoholia*, no 6, vol. 1, pp. 129–132.
7. Tiutiunyk, O. (2007). Treninh yak forma sotsialnoho navchannia pidlitkiv pry zdiisnenni pervynnoi sotsialno-pedahohichnoi profilaktyky vzhyvannia narkotyktiv [Training as a form of social learning for adolescents in the implementation of primary socio-pedagogical prevention of drug use]. *Sotsialna pedahohika: teoriia ta praktyka*, no 1, pp. 89–95.
8. Tsiuman, T.P. (2005). Treninh yak innovatsiina forma preventyvnoi roboty z moloddiu [Training as an innovative form of preventive work with young people]. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu*, vol. 271, pp. 181–184.
9. Shtepa, O.S. (2005). Treninh «Aktualizatsiia osobystisnoi zrilosti» [Training «Updating personal maturity»]. *Praktychna psykholohiia ta sotsialna robota*, no 2, pp. 42–46.